

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԸ

Երևանի պետական համալսարանը, հանրապետության առաջատար ուսումնական հաստատությունը լինելուց բացի, նաև գիտահետազոտական աշխատանքների ծավալման խոշորագույն կենտրոն է: Համալսարանի հիմնադրման (1920 թ. դեկտեմբերի 17) առաջին իսկ տարիներից, բնագիտական և հասարակական գիտությունների հետ մեկտեղ, ախտի մեծ թափ է հաղորդվում նաև հայագիտության զարգացմանը: Համալսարանի հիմնադիր գիտնականներից այդ ասպարեզում իրենց ծանրակշիռ ներդրումն ունեցան Մ. Աբեղյանը, Հր. Աճառյանը, Հ. Մանանդյանը, Լեոն. Գ. Ղափանցյանը, Խ. Սամուելյանը, Ա. Տետերյանը և ուրիշներ, որոնց սկսած գործը հետագայում շարունակեցին նրանց աշակերտները: Համալսարանի հայագետների նոր սերունդը պատվով է շարունակում ավագ սերնդի թողած ավանդները և հայագիտությունը հարստացնում է նորանոր հետազոտություններով:

Հայագիտությամբ զբաղվող գիտնականների ջանքերը և համապատասխան ամբիոնների գործունեությունը միավորելու, այդ ուղղությամբ տարվող աշխատանքները էլ ավելի ամուր հիմքերի վրա դնելու նպատակով 1968 թ. Երևանի համալսարանում ստեղծվեց հայագիտական կենտրոն (հայագիտական հետազոտությունների պրոբլեմային լաբորատորիա): Նրա ստեղծման նախաձեռնությունը պատկանում է ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Մ. Գ. Ներսիսյանին, որը 1965—1977 թթ. Երևանի համալսարանի ռեկտորն էր: Նա էլ առաջինը եղել է հայագիտական կենտրոնի գիտական ղեկավարը: Այժմ կենտրոնի գիտական ղեկավարն է ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս էդ. Բ. Ա. Ղալանը, իսկ վարիչը՝ գոց. էմ. Ա. Պիվադյանը:

Հայագիտական կենտրոնը համալսարանի գիտահետազոտական բաժնի կազմի մեջ մտնող միջինակուլտետային պրոբլեմային լաբորատորիա է, որի հիմնական խնդիրն է հայ ժողովրդի պատմության, մշակույթի և գրականության ուսումնասիրությունը՝ ռուս և Սովետական Միության մյուս ժողովուրդների պատմության, մշակույթների ու գրականությունների հետ ունեցած պատ-

մական փոխառնությունների մեջ: Կենտրոնն ունի պատմաբանասիրական ուսումնասիրությունների, ՍՍՀՄ ժողովուրդների գրական կապերի, հայ-վրացական բանասիրության, հնագիտական հետազոտությունների և Հայաստանի ու հարակից շրջանների տեղանունների հանրագիտական բառարանի բաժինները, որոնցում բեղմնավոր գործունեություն է ծավալվում հրապարակի վրա դնելով մի շարք գիտական արժեքավոր աշխատություններ:

Պատմաբանասիրական ուսումնասիրությունների բաժինը զբաղվում է հայ ժողովրդի պատմության ու բանասիրության հիմնահարցերի ուսումնասիրությամբ: Անցած մեկուկես տասնամյակի ընթացքում բաժինը հրատարակել է մի շարք արժեքավոր աշխատանքներ, որոնցից է «Հայ մշակույթի նշանավոր գործիչները» (1976 թ.) գիրքը: Այս ստվարածավալ հատորը, որը թարգմանվել և 1982-ին հրատարակվել է Կառնուսին, ընդգրկում է V—XVIII դդ. հայ մշակույթի ու գիտության առավել աչքի ընկնող ներկայացուցիչների դիմանկարները՝ առանձին ընդարձակ հոդվածներով: Նրանում ընդգրկված նյութերը՝ միջնադարյան Հայաստանի մշակույթի ականավոր գործիչների (մատենագիրներ, բանաստեղծներ, ճարտարապետներ, քանդակագործներ, մանրանկարիչներ, փիլիսոփաներ, իրավագետներ և լժշկագիտության ներկայացուցիչներ) մասին, գտել են հանրապետության անվանի գիտնականները՝ տվյալ թեմայի լավագույն մասնագետները: Ժողովածուի բոլոր ուսումնասիրությունները շարադրված են հանրամատչելի ձևով՝ նկատի առնելով հայ մշակույթի պատմությամբ հետաքրքրվող ընթերցողների լայն շրջանները: Հիշյալ գիրքը շուտով լույս կընծայվի նաև անգլերեն:

Չնայած հայ ժողովրդի պատմության վերաբերյալ հրատարակվել են բազմաթիվ մենագրություններ և ընդհանուր ուրվագծային աշխատություններ, բայց և այնպես ընթերցող հասարակայնությունը վաղուց պահանջ ուներ մի առան-

ձին ամփոփ գրքի, որով ծանոթանար հայ ժողովրդի պատմությանը: Այս պահանջը բավարարելու նպատակն է հետապնդում հայագիտական կենտրոնի հրատարակած «Հայ ժողովրդի պատմություն» (1972 թ.) միհատորյակը, որն ընդգրկում է Հայկական լեռնաշխարհի պատմությունը սկզբից մինչև մեր օրերը: Հիշյալ միհատորյակի խմբագրերն է ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Մ. Գ. Ներսիսյանը, իսկ առանձին գլուխների հեղինակներն են Սովետական Հայաստանի ճանաչված պատմաբանները: «Հայ ժողովրդի պատմություն» միհատորյակը 1981-ին լույս է տեսել ռուսերեն, նախատեսվում է առաջիկայում այս գիրքը հրատարակել նաև անգլերեն:

Հայոց լեզվի ամբիոնի հետ համատեղ կենտրոնը 1975-ին տպագրել է «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարանը», որի հեղինակներն են րանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆ. Ա. Սուբխանյանը և դոց. Ս. Գալստյանը: Բառարանն ընդգրկում է ժամանակակից հայ գրական լեզվի մոտ 20000 դարձվածաբանական միավոր՝ փոխաբերական իմաստ ունեցող կայուն կապակցություններ, դարձվածային արժեք ստացած առածներ, ասացվածքներ, թեմատոր խոսքեր և այլ լեզվական միավորներ:

Պատմաբանասիրական ուսումնասիրությունների բաժինը զբաղվում է նաև հայոց լեզվի և հայ մշակութային պատմության առանձին խնդիրների ուսումնասիրությամբ, որոնցից մեկն էլ նախամեսորյան հայ գրի ու գրականության, դանիելյան գրերի, մեսորյան այբուբենի ստեղծման, այդ այբուբենի և հարակից այլ հարցեր ընդգրկող բազմաբնույթ պոռլեմն է, որի բազմակողմանի ու խոր ուսումնասիրության է նվիրված ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս էդ. Բ. Աղայանի «Նախամեսորյան հայ գրի ու գրականության, մեսորյան այբուբենի և հարակից հարցերի մասին» (1977 թ.) աշխատությունը: Վերլուծելով մեսորյան այբուբենը և անդադադունալով այդ այբուբենի հորինվածքին, պրոֆ. էդ. Աղայանը ժխտում է հայոց այբուբենի հարավ-սեմական, հունարենի կամ որևէ այլ այբուբենի վրա ձևված լինելու տեսակետը և ցույց է տալիս, որ Մեսորյա Մաշտոցը, նկատի ունենալով իրեն ծանոթ այբուբենները, գործնական ու ստեղծագործական աշխատանքով հաջողությամբ կերտել է ինքնուրույն տառաձևերով ինքնատիպ այբուբեն, որը իր գոյության 1600 տարիների ընթացքում փոփոխության չի ենթարկվել:

Բաժնի կարևոր ձեռնարկումներից են նաև հայագիտական մեծարժեք ուսումնասիրությունների վերահրատարակությունները և արտասահմանյան ակադմիկոս հայագետների աշխատությունների հայերեն թարգմանությունները: Այս շարքի ամենաառաջի ընկնող վերահրատարակությունը մ.

ծանուն լեզվաբան էր. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարան» է (1971—1979 թթ.) չորս ստվարածավալ հատորներով: Բառարանը սահմանափակ տպաքանակով. ապակետիկ եղանակով հրատարակվել է 1927—1935 թթ., յոթ հատորով և մեր օրերում ունի մատենագիտական հազվագյուտ արժեք: Ներկա վերահրատարակությունը կատարվել է տպարանային եղանակով՝ 20000 օրինակ տպաքանակով: Այն լույս է տեսել «Հայագիտական հետազոտությունների մատենաշարով»: Հատորները տպագրություն են պատրաստվել հայոց լեզվի ամբիոնի ճանաչված գիտնականների ուժերով և ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս էդ. Բ. Աղայանի խմբագրությամբ:

Բաժնի հրատարակել է նաև էր. Աճառյանի «Բանասիրական ուսումնասիրություններ» (1976 թ.) արժեքավոր գիրքը, որի մեջ ամփոփված են ակադմիկոս հայագետի տարբեր ժամանակներում գրած և առանձին պարբերականներում տպագրված, բանասիրության ու հայ գրականության դասական հարցերին նվիրված փոքրածավալ աշխատությունները:

«Հայագիտական հետազոտությունների մատենաշարի» մյուս մեծարժեք վերահրատարակությունը «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի» բառարանն է, Հայ բառարանագրության մեջ իր նրբանը շունեցող այս բառարանի կազմում տեղ է կես դար: Նրա հեղինակները՝ Գարրիել Ավետիքյանը (1750—1827), Խաչատուր Սյուրմենյանը (1751—1827), Մկրտիչ Ավդեղյանը (1762—1854) մեղավորն աշխատանքով Մխիթարյան միաբանության մատենադարանում եղուի մոտ 1000 ձեռագիր հուշարձանների և հայ հին մատենագրության այն ժամանակ ստվարված մատյանների բառաքնությունը, հնագույն աղբյուրներից մինչև նոր ժամանակների զրազրական տարբերակների համեմատությամբ ու բառարանական ուսումնասիրություններով կազմել են 12 ձեռագիր հատորներից բաղկացած մի ընդարձակ բառարան: Սակայն նրանց կաղմած բառարանը, հսկայական ծախսերի պատճառով, Մխիթարյան միաբանությունը և ժամանակի հայ հասարակայնությունը չկարողացան ամբողջությամբ հրատարակել: Ստիպված եղան 50 տարվա ընթացքում հավաքած նյութը համառոտել և ամփոփել միայն երկու հատորում, որն էլ հրատարակվեց Վենետիկում (Սուրբ Ղազարի տպարան) 1836—1837 թթ. և մինչև այսօր էլ մնում է որպես գրաբարի ամենաընդարձակ ու անփոխարինելի բառարան: Այն արդեն շուրջ 150 տարի է, ինչ հայագիտության զբաղվողների սեղանի գիրք է, ուղեցույց և ուսուցիչ: «Հայկազյան բառարանը», ինչպես հայագիտության մեջ անվանվում է այն, գրաբարի հանրագիտարան հանդիսանալուց բացի

նաև բացատրական, ստուգարանական, իմաստութանական, լիզվաբանական, ինչ-որ չափով նաև բազմալեզվյան բառարան է։ Այն հայ բառարանագրության խոշորագույն գանձերից մեկն է, որը այսօր էլ հայագիտության համար հսկայական գործնական նշանակություն ունի։ Այդ նշանակությունը նկատի ունենալով է, որ հայագիտական կենտրոնը վերահրատարակում է այն։ Բառարանի առաջին հատորը լույս է տեսել 1979 թ., իսկ երկրորդը՝ 1981 թ.։

Վերահրատարակվել են նաև ականավոր պատմաբանների Հակոբ Մանանդյանի «Տիգրան Երկրորդը և Հոռմը» (1971 թ.) և Նիկողայոս Ադոնցի «Հայաստանը Հուստինիանոսի ժամանակաշրջանում» (1971 թ.) ծանրակշիռ հետազոտությունները, որոնք ունեն համապատասխան առաջաբաններ ու ծանոթագրություններ։

Օտարագրի հայագիտների աշխատություններից արդեն լույս է ընծայվել ֆրանսիացի ականավոր լիզվաբան և հայագետ Անտուան Մեյեի «Հայագիտական ուսումնասիրություններ» (1978 թ.) մեծածավալ ժողովածուն հայերեն թարգմանությամբ, ներածական հոդվածով և հարուստ ծանոթագրություններով։ Ժողովածուում տեղ են գտել հանրահայտ հայագետի ֆրանսիական ազդեցիկ աշխատություններում և «Ռեվյու դեզ Լուդ Արմենիեն» պարբերականում ու այլ հանդեսներում հրապարակված ուսումնասիրությունները։ Անտուան Մեյեն լիզվաբանական մի բլբզ պարբերականում հանրահայտ ներկայացուցիչ էր, նրա հետազոտությունները հայագիտության համար բացառիկ արժեք են ներկայացնում և վաղուց էր զգացվում հիշյալ ժողովածուի կարիքը։

Հայագիտական հետազոտությունների մատենաշարով բաժինը շարունակելու է իր կարևոր ձեռնարկումը և հայերեն թարգմանությամբ լույս է ընծայելու նաև օտարագրի այլ ճանաչված հայագետների ուսումնասիրությունները։ Այդ մատենաշարով առաջիկայում կհրատարակվի Հուլյան մանի «Հայագիտական ուսումնասիրություններ» արժեքավոր գիրքը։

Գոսպական հայագետների գիտական ժառանգության վերահրատարակության ուղղությամբ ևս բաժինը զգալի աշխատանք է կատարել։ Տպագրվել է մեծանուն գիտնական Գալուստ Տեր-Մերկրտչյանի «Հայագիտական ուսումնասիրություններ» ժողովածուի առաջին հատորը, որի մեջ ամփոփված են հայ մշակույթի ու մատենագիտության ամենաբազմազան խնդիրներին նբվիրված նրա աշխատությունները։ Հատորն ընդգրկում է Մովսես Խորենացու, Փավստոս Բուզանդի, Ստեփանոս Սյունեցու, Անանիա Շիրակացու և այլ հեղինակների մասին ուղադրով մենագրական ուսումնասիրություններ, որոնք մեծ մասամբ հրատարակվել են անցյալի պարբերական

մամուլում և մատենագիտական հազվագյուտ նբմուշ են դարձել, անմատչելի են ժամանակակից ընթերցող լայն շրջաններին։ Տպագրված ժողովածուում առաջին անգամ ի մի է բերվել մեծ հայագետի գիտական ժառանգության մի ստվար մասը։ Գիրքն ունի Գ. Տեր-Մերկրտչյանի կյանքին ու գործունեությանը նվիրված ընդարձակ առաջաբան և մանրակրկիտ ծանոթագրություններ, որոնց հեղինակն է պրոֆ. Պ. Հակոբյանը։ Ժողովածուն կազմել և խմբագրել են Պ. Հակոբյանը և էմ. Պիվադյանը։ Հրատարակության է պատրաստվում նաև Գ. Տեր-Մերկրտչյանի հայագիտական ուսումնասիրությունների երկրորդ հատորը։

Պատմաբանասիրական ուսումնասիրությունների բաժնի մյուս արժեքավոր հրատարակություններից է հայ գրի ու գրականության հիմնագիր Մեսրոպ Մաշտոցի աշակերտ ու կենսագիր Կորյունի «Վաղբ Մաշտոցի» (1981 թ.) երկը։ Այն ընդգրկում է Կորյունի գրքի գիտաբանական բնագիրը, նրա աշխարհաբար, ուսերեն և անգլերեն թարգմանությունները։ Գրքում տպագրված է նաև ակադեմիկոս Մ. Արեղյանի «Մեսրոպ Մաշտոցը և հայ գրի ու գրականության սկիզբը» արժեքավոր ուսումնասիրությունը՝ նույնպես հայերեն, ուսերեն և անգլերեն։ V դարի հեղինակի կոթողային այս երկասիրությունը տպագրության է պատրաստել ու խմբագրել հմուտ բանասեր, դոց. էմ. Ա. Պիվադյանը։

Ընթերցողների սեղանին է դրվել նաև XIII դարի նշանավոր պատմագիր, իրավագետ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքի» (1980 թ.) ուսերեն թարգմանությունը, որը նույնպես միշտանադարյան հայ մշակույթի կոթողային հուշարձաններից է և սկզբնաղբյուրի արժեք ունի հայ իրավագիտության ուսումնասիրության գործում։

Երևանի համալսարանում հայագիտական կենտրոնի խնդիրներից մեկն էլ հայ, ուս և Սովետական Միության մյուս ժողովուրդների գրականությունների, պատմության և մշակույթների միախառնությունների հետազոտումն է, որի նպատակն է բացահայտել մի կողմից հայ գրականության գերը Սովետական Միության ժողովուրդներին հոգևոր կյանքում, մյուս կողմից՝ ուս և ՍՍՀՄ ժողովուրդների գրականությունների տեղն ու դերը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում։ Այս ուղղությամբ հետազոտական լուրջ աշխատանք է կատարում հայագիտական կենտրոնի ՍՍՀՄ մոզովուրդների գրական կապերի բաժինը (գիտական ղեկավար՝ դոց. Ղ. Այվադյան)։ Այս բաժինը համալսարանում գոյություն ունի հայագիտական կենտրոնի ստեղծումից առաջ և կոչվում էր ուս-հայկական գրական կապերի կարիներ։ Մինչև 1970 թ., երբ այն մասնում է հայագիտական կենտրոնի մեջ, կարիների կողմից հրատարակվում էր

ռականության էին պատրաստվել մի քանի գրքեր: Դեռևս 1968 թ. հրատարակվել էր «Գորկին և Հայաստանը» (ռուսերեն) արժեքավոր ժողովածուն, որի մեջ ի մի են բերված Գորկու գրագրությունները հայ մշակույթի գործիչների հետ, նրանց հիշողությունները Գորկու մասին, հայ պարբերական մամուլում տպագրված քննադատական հոդվածները և այլ նյութեր: Տպագրվել է նաև Ղ. Բրյուսովի ստեղծագործությունների մատենադիտությունը (1976 թ.) և նման այլ գրքեր:

Բաժինը հիմնականում գրադվում է հայ, ռուս և Սովետական Միության մյուս ժողովուրդների գրական կապերի ուսումնասիրությունների հարցերով: Այդ կապերը ուսումնասիրվում են երկու տեսանկյունով. քննարկվում է ազգային գրականությունների փոխազդեցությունը և հետազոտվում մի ժողովուրդի գրական ժառանգության գործառնությունը ՍՍՀՄ մի այլ ժողովուրդի ժամանակակից մշակույթի մեջ: Այս առումով արժեքավոր են «Ռուս գրականության դասականները և ՍՍՀՄ ժողովուրդների գրականությունը» մատենաշարով պարբերաբար հրատարակվող գրքերը, որոնք արդյունք են նրեանի, ինչպես նաև Մոսկվայի, Լենինգրադի, Թբիլիսիի, Կիևի, Բաքվի և Միության այլ գիտական կենտրոնների ու համալսարանների գիտնականների համագործակցության: Արդեն հրապարակվում են այդ մատենաշարի «Գորկին և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1970 թ.), «Նեկրասովը և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1972 թ.), «Լերմոնտովը և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1974 թ.), «Պուշկինը և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1975 թ.), «Տոլստոյը և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1978 թ.), «Զեյսովը և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1982 թ.), «Մայակովսկին և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» (1983 թ.) արժեքավոր ժողովածուները:

ՍՍՀՄ ժողովուրդների գրական կապերի բաժինը ռուսերեն պարբերաբար լույս է ընծայում ժողովածուների մի այլ մատենաշար ևս, որը կազմվում է «Գրական կապեր» Արդեն հրապարակվում են այդ ժողովածուի չորս ստվարածավալ հատորներ (1973 թ.՝ I հ., 1977 թ.՝ II հ., 1981 թ.՝ III հ., 1982 թ.՝ IV հ.), որոնք նվիրված են հայ-ռուսական գրական կապերին, ինչպես նաև Սովետական Միության մյուս ժողովուրդների գրական-մշակութային առնչություններին:

Հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի հայ-վրացական բանասիրության բաժինը հիմնականում զբաղվում է հայ և վրաց ժողովուրդների պատմության և մշակութային առնչու-

թյունների ուսումնասիրությամբ: Այստեղ պետք է նշել, որ հայագիտական կենտրոնի ստեղծումից երկու տարի առաջ, 1966-ին, նրանի համալսարանում հիմնադրվեց Շոթա Ռուսթավելու անվան հայ-վրացական բանասիրության կաբինետ, որի գործունեությունը գիտական նպատակասլաց ուղղություն ստացավ հայագիտական կենտրոնի մեջ մտնելուց հետո (1970 թ.), երբ ստեղծվեց հայ-վրացական բանասիրության գիտահետազոտական ինստիտուտ (հիմնադրման օրից մինչև իր մահը (1981 թ.) գիտական ղեկավարն է եղել ՆՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Սևակը): Խմբի ավագ գիտաշխատող էր. Բայրամյանը կազմել է «Վրացական պոեզիա» ժողովածուն (1983 թ.): Տպագրվել է նաև նույն հեղինակի «Անարկներ վրաց գրականության պատմության (1800—1890 թթ.)» ուսումնական ձեռնարկը: Այստեղ մշակվել է նաև «Գրաբարի հնչյունաբանության մի քանի հարցեր» (Ռ. Գորգոսեն) թեման:

Հայագիտական կենտրոնի առնչին բաժին են կազմում հնագիտական հետազոտությունների արշավախմբերը, որոնք պեղումներ են կատարում Սովետական Հայաստանի տարածքում:

Հնագիտական արշավախմբերը իրենց հետազոտությունները սկսել են 1970-ական թթ. սկզբներին, պեղել են Արարատյան դաշտի մ. թ. ա. VI—IV հազարամյակների մի շարք բնակավայրեր, որոնցում հայտնաբերվել են բազմաթիվ քարե և ոսկրե գործիքներ, ինքնիզեն և բուսական մնացորդներ, հնագիտական այլ նյութեր: Գրանդ կարևոր նշանակություն ունեն Անդրկովկասի հրնագույն երկրագործական համայնքների նյութական և հոգևոր մշակույթի, սոցիալ-տնտեսական կարգի ուսումնասիրման համար:

Էջմիածնի մոտ գտնվող Մոխրաբուր բնակավայրի շարունակվող պեղումները ճշգրտում են Անդրկովկասի վաղ երկրագործական մշակույթների դարգացման ավարտական փուլը, որն ընդգրկում է մ. թ. ա. IV հազարամյակի վերջը և III հազարամյակի առաջին կեսը: Հատնաբերված նյութերը վկայում են այդ դարաշրջանում քաղաքային մշակույթի տարրերի առաջացման մասին: Քաղաքատեղիի կենտրոնական հրապարակում գտնվել են Սովետական Միության տարածքում մոնումենտալ ճարտարապետության հնագույն հուշարձանը հանդիսացող տաճարի ավերակները:

Հայագիտական կենտրոնի հնագիտական արշավախմբերը Արագածի լանջերին և Սևանա լճի ավազանում հետախույզական աշխատանքներ են կատարել և հայտնաբերել մ. թ. ա. II—I հազարամյակներին պատկանող քաղաքատեղիներ: Հնագիտական հետազոտությունների բաժինը պեղում է նաև Անդրկովկասի տարածքում գտնվող Շամիրամի ճարտարապետական-հնագիտական

խոշորագույն հուշարձանի համալիրը Այդ ուսումնասիրությունը կատարվում է ՀՍՍՀ Մինիստրենների խորհրդի որոշմամբ: Գլխավոր միջնաբերդի և դամբարանների պեղումները արժեքավոր նյութեր են տալիս II—I դդ. Արևմտյան Ասիայի լեռնային ժողովուրդների սոցիալական կառուցվածքի վերաբերյալ: Արշավախմբերի պեղումները շարունակվում են: Պեղված արժեքավոր նյութերը հանձնվում են Հայաստանի և Երևանի պատմության թանգարաններին:

Հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի կազմի մեջ է մտնում նաև տեղանունների բառարանագրական խումբը, որը պատրաստում է «Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան»: Այդ արժեքավոր գործն ընդգրկելու է հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը եղած աշխարհագրական բոլոր անունները (նահանգներ, գավառներ, շրջաններ, թագավորություններ, իշխանություններ, քաղաքներ, գյուղեր, բերդեր, վանքեր, դաշտավայրեր, լեռնագագաթներ, գետեր և այլ աշխարհագրական միավորներ)՝ լեզվագիտական, աշխարհագրական, պատմական համապատասխան բացատրություններով և տարբերակներով հանդերձ: Բառարանի կազմողներն են պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆ. Թ. Հակոբյանը (ղեկավար), պրոֆ. Ստ. Մկրտչ-Բախչյանը և դոցենտ Հ. Բարսեղյանը:

Հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը կազմակերպում է նաև համամիութենական ու միջազգային գիտաժողովներ: Առաջին գիտաժողովը կազմակերպվել է 1979 թ. ՍՍՀՄ ԳԱ ուս գրականության ինստիտուտի (Պուշկինյան տուն) ուս հին գրականության բաժանմունքի,

ՀՍՍՀ ԳԱ Մ. Արևիկյանի անվան գրականության ինստիտուտի և Մաշտոցի անվան Մատենադարանի հետ համատեղ: Այն նվիրված էր Արևելյան Հայաստանի Ռուսաստանի կազմի մեջ մտնելու 150-ամյակին:

Հայագիտական կենտրոնում իրենց գիտելիքներն են խորացրել ինչպես Միություն, այնպես էլ արտասահմանյան երկրների երիտասարդ հայագետներ: Կենտրոնի ՍՍՀՄ ժողովուրդների գրական կապերի բաժինը շնորհակալ աշխատանք է կատարում եղբայրական հանրապետությունների համալսարանների հետ ուսանողների փոխանակման միջոցով թարգմանիչներ պատրաստելու ուղղությամբ: Երևանի համալսարանի ուսանողները իրենց կրթությունը շարունակում են Մոսկվայի, Լենինգրադի, Կիևի, Ռիգայի, Վիլնյուսի, Տարտուի, Թրիլիսիի համալսարաններում՝ սովորելով ռուսերեն, ուկրաիներեն, լիտվերեն, լատիշերեն, էստոներեն, վրացերեն: Փոխադարձաբար նրանց ուսանողները սովորում են Երևանի համալսարանում՝ հատուկ ծրագրով անցնելով հայոց լեզու և գրականություն: Իրենց հանրապետություններում նրանք գրական-մշակութային գործունեություն են ծավալում, թարգմանում են հայ դասական և ժամանակակից գրողների լավագույն ստեղծագործությունները և առանձին գրքերով հրատարակում իրենց մայրենի լեզուներով: Նրանք ուսումնասիրում են նաև իրենց գրականությունների ու մշակութային կապերը հայ գրականության ու մշակույթի հետ և տպագրում գիտական հոդվածներ ու մենագրություններ:

Վ. Ս. ՄԱՂԱՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԵՐԿՈՒ ԽԱՂԻԿՆԵՐ ՊԱՐԱԿԵՐԵՆ ՁԵՌԱԳՐՈՒՄ

ՍՍՀՄ ԳԱ Ասիայի ժողովուրդների ինստիտուտի Լենինգրադի բաժանմունքի գրադարանի ձեռագրային ֆոնդում պահվում է E—12 պարսկերեն ձեռագիրը (նախկին շիֆր՝ Nov—1419), որը մի հատրնախը է, ուր հավաքված են մեծ մասամբ պատմական դասական պոեզիայի նյութեր: Դրանց հետ միաժամանակ հանգիստվում են արաբական, հնդկական, աֆղանական, քրդական և հայկական պատմագրական բանաստեղծություններ ու ժողովրդական խաղիկներ: Ձեռագիրը բաղկացած է 460 թերթից (920 էջ): Ձեռագրանշյուր էջի մակերեսն է 74×45 սմ, ձեռագիր մասը կազմում է 56×38 սմ: Տեքստերը գրված են սև տուշով և շրջանակված կարմիր թանաքով: Ժողովածուն ունի հարյուր գունավոր մանրանկար: Պեղք է ենթադրել, որ ձեռագիրը

գրված է նկարազարդված է Իրանում: Գրիչը եղել է ոմն Իրն-Մոհամմադ Ռեզա-Մոհամմադ Քազեմ (էջ 134, 197 և 237): Նրա վկայությամբ հատրնախը գրվել է յոթ տարվա ընթացքում

1 Ձեռագիր հիշատակարանում գրիչը հազորդում է հետևյալը. «1193 թվականի Ռաջաբ-ու-մարաջջար ամսի 12-ին (1778 թ.), այն ժամանակ, երբ Ֆարս նահանգի կողմից ահապար լուրեր էին հասնում, և ամրոց ժողովուրդը սարսափի ու տառնապի մեջ էր, այդ օրերին գրի էմ առել...» (էջ 124): Եթե նկատի ունենանք նշված թվականը և գրիչի վերահիշյալ վկայությունը, ապա պետք է եզրակացնել, որ ձեռագիրը գրվել է Իրանում այդ ժամանակ իշխող Ջենգիների և նոր իշխանության գլուխ անցնող Կաջարների միջև 1779 թ. ծավալված արյունահեղ